

Problem majčinstva u odabranim književnim dijelima prve polovice 20. stoljeća

Petrić, Vjekoslava

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:810053>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Vjekoslava Petrić

**Problemi majčinstva u odabranim književnim
djelima prve polovice 20. stoljeća**

ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Vjekoslava Petrić

Matični broj: 0009085363

Problemi majčinstva u odabranim književnim
djelima prve polovice 20. stoljeća

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Mario Kolar

Rijeka, 12. rujna 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Problemi majčinstva u odabranim književnim djelima prve polovice 20. stoljeća* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Marija Kolar.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Vjekoslava Petrić

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O autorima i djelima.....	2
3. Majčinstvo.....	6
3.1. Povezanost djeteta i majke	6
3.2. Skupine kćeri i sinova.....	7
4. Majke u odabranim književnim djelima.....	9
4.1. Valpurga Stipančić	9
4.2. Linda Bošković.....	10
4.3. Kazimiera Valenti.....	11
4.4. Jelena Grgić	13
5. Utjecaj majki na identitet djece	15
5.1. Lucija Stipančić	15
5.2. Krivac Olgine i Miline smrti	16
5.3. Identitet – pojam koji muči Filipa Latinovicza	17
5.4. Mirjana kao Marija	18
6. Zaključak.....	21
7. Literatura	22
8. Sažetak i ključne riječi	24
9. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku.....	25

1. Uvod

Suvremena obiteljska pedagogija i psihologija smatraju da se u prvom tromjesečju trudnoće počinje stvarati posebna osjetljivost i veza između majke i djeteta koja raste kada se dijete rodi i odrasta. Veza između majke i djeteta bitna je komponenta koja utječe na psihičko stanje djeteta i majke. Važno je da dijete osjeti majčinu ljubav i nježnost od najranijih trenutaka svog života kako bi imalo sretno djetinjstvo i razvilo se u psihički snažnog pojedinca (Stevanović 2000: 464). Ovaj završni rad usmjerava pažnju na odnos majka – dijete u odabranim hrvatskim djelima prve polovice 20. stoljeća. U *Posljednjim Stipančićima* (1899.) Vjenceslav Novak stvara lik majke Valpurgje koja se pokorava svome muži i djeci, no ne smije sudjelovati u sinovom odgoju, dok otac ne želi imati veze s kćerkom. Odnos majka – kći bujnije se razvija nego odnos majka – sin te je majka požrtvovna i daje svojoj djeci sve što od nje traže. S druge strane, u *Povratku Filipa Latinovicza* (1932.) Miroslav Krleža vraća protagonista Filipa u rodni Kostanjevec i reminiscencijama ga šalje u djetinjstvo. U uspomenama treba odgonetnuti tajne oko svoje majke Kazimiere Valenti (Regine) koje su ga mučile od malena. Ne može oprostiti majci prošlost koju je imala kao prostitutka i noći provedene u samoći. Njegov život umalo je svršio tragično zbog upale pluća i majčine hladnoće prema njemu. Marija Jurić Zagorka u autobiografskome romanu *Kamen na cesti* (1932. – 1934.) stvara lik Mirjane Grgić, djevojčice koja ima vrlo nesretno djetinjstvo obilježeno verbalnim i fizičkim svađama oca i majke. Majka je bila vrlo hladna prema njoj i često je iskaljivala svoj bijes na njoj fizičkim napadima. Mirjana je bježala u selo gdje je imala slobodu, no ubrzo bi bila vraćena u dom i dobila batina. Drama *Mamino srce* (1957.) Janka Polića Kamova donosi lik majke Linde čija prevelika ljubav prema djeci dovodi obitelj Bošković u propast. Njena djeca moralno propadaju zbog majčine prevelike ljubavi, a majka umire od ljubavi i krivnje. Odnos majka – dijete nije uvijek savršen, no u ovim djelima majke su vrlo hladne prema svojoj djeci ili brinu previše za njih, što gotovo uvijek rezultira nesretnim događajima ili nesretnim sudbinama, koje ćemo analizirati u ovome radu.

2. O autorima i djelima

Vjenceslav Novak (1859. – 1905.) bio je hrvatski romanopisac i novelist kojeg su nazivali zakašnjelim realinom i Šenoinim nastavljajem. Poznata su njegova djela *Marko Funderlić* (1884.), *Mile Ratković* (1885.) i *Pavao Šegota* (1888.) te njegovi najbolji romani: *Posljednji Stipančići* (1899.), *Dva svijeta* (1901.) i *Tito Dorčić* (1906.). U novelama *Nezasitnost i bijeda* (1894.), *U glib* (1901.) i *Iz velegradskog podzemlja* (1905.) progovara o bolesti, nepravdi, nemoći i propadanju fizičkih radnika i njihovih obitelji. Novak kritizira hijerarhiju ranog kapitalizma te drži da su više klase krvnici radništva. U njegovim djelima prevladavaju teme siromaštva, bolesti i gladi koje su posljedice nepravednih društvenih odnosa. U najboljem romanu hrvatskog realizma, *Posljednjim Stipančićima*, iznosi kritiku malograđanstva obrađujući agoniju plemstva na zalasku (Protrka 2010: 215–216).

Posljednje Stipančiče Ivo Frangeš smatra najcjelovitijim romanom nastalim u razdoblju hrvatskog realizma. Prikazana je moralna i finansijska propast patricijskih obitelji na početku 19. stoljeća kroz privatna zbivanja te se obuhvaćaju općedruštvene i političke teme senjske sredine. Djelo je kombinacija više romaneskkih žanrova, ponajprije je to obiteljski roman koji se dotiče propadanja patricijske obitelji, zatim društveno-politički roman jer se dotiče prizora iz javnog života, društvenih i povijesnih zbivanja, te na posljetku i roman lika. Radnja je fokusirana na obitelj Stipančić, iznesena je prstenastom strukturom, a započinje i završava razmišljanjima majke Valpurgе kojoj se u mislima javljaju stihovi iz Dantoeva *Pakla* koji asociraju na razdoblje prije početka propasti obitelji (Perica 2008: 673–674). Glavna tema *Posljednjih Stipančića* propast je obitelji, a u pozadini se javlja slika političkih zbivanja u Senju, pojavljuju se ozbiljni sukobi te opis društvenog života u Senju. Likovi su psihološki vrlo dobro predstavljeni, Ante je despot, otac koji mari samo za svog sina Jurja koji treba postati njegovim nasljednikom, no podbacuje te ne završava studij u Beču. Majka i kći žrtve su patrijarhalnog odgoja, kći Lucija uzdiže se iznad likova gubitnika koja proživljava psihološko-emocionalne potrebe koji dovode do smrti (Šicel 2005: 207).

Hrvatski pjesnik, dramski pisac, novelist, putopisac, leksikograf, esejist, polemičar, romanopisac i dijarist Miroslav Krleža rođen je 1893. godine u Zagrebu, gdje i umire 1981. godine (Visković 2010: 431). Mladi Krleža javlja se prije Matoševe smrti i prije početka Prvoga svjetskog rata kao „(...) središnja figura našega modernizma“ (Brešić 2015: 70). Godine 1914. pojavljuje se u *Književnim novostima*, u kojima je objavio radove *Maskerata* (1914.) i *Legenda*

(1914.) (Visković 2010: 431). Prema *Osječkom predavanju* koje datira iz 1928. Krleža je počeo pisati još kao dječak po uzoru na Bogovića te se njegov prvi tiskani rad pripisuje dramskomu žanru. Krleža se smatra jednim od najplodnijih i najsvestranijih hrvatskih književnika uopće, a njegov opus obuhvaća 50-ak knjiga, ne računajući novinske članke, eseje te „rukopisnu ostavštinu“ (Visković 2010: 432). Krležina djela prevedena su na više stranih jezika, poznavao je strujanja europske umjetnosti svog vremena te je neke elemente modernističkih poetika primjenjivao u svojim djelima, no istodobno zauzima kritički stav i teži pronaći vlastiti izraz (Visković 2010: 436).

Povratak Filipa Latinovicza Krleža je objavio 1932. godine, a njime „(...) postiže vrhunske domete psihološkog romana u nas sa svim dodatnim obilježjima egzistencijalističke literature, aktualne u europskim relacijama na liniji od Prousta do Sartrea i Camusa“ (Šicel 2009: 86). Na primarnoj razini roman prikazuje povratak glavnog lika, umjetnika Filipa Latinovicza, u rodni kraj iz Zapadne Europe, gdje se 23 godine bavio slikanjem. Sadržajni okvir sadržan je u pogledu na stanje stvari u rodnom kraju nakon Prvoga svjetskog rata, a rodni Kostanjevec budi u njemu reminiscencije na djetinjstvo koje bi mu trebale pomoći u pronalasku identiteta te ponovno proživljava uspomene, no gubi inspiraciju za slikanjem (Žmegač 2008: 683). Filip se prisjeća trauma iz djetinjstva, prvih erotskih maštanja, muče ga egzistencijalna pitanja, vidi svijet u fragmentima, što ukazuje na njegov raspadnuti identitet. U liku Kyrialesa Krleža je utjelovio Filipov alter ego, s kojim je u neprestanoj prepirci. Filip se zaljubljuje u Bobočku koja je smatrana nositeljicom njegovih erotskih uzbuđenja i tajni. Roman završava smrću likova/simbola Kyrialesa i Bobočke, a Filip je pronašao smiraj u „panonskom blatu“ (Šicel 2009: 86–87).

Marija Jurić Zagorka (1873. – 1957.) bila je dramska spisateljica, prozaistica i prva hrvatska novinarka. Novinarstvom se počela baviti u učeničkim danima kao urednica školskog lista *Samostanske novine* (1885.). Tijekom 1896. godine anonimno je objavila članak *Egy Percz (Jedan časak)* u *Obzoru*, nakon toga je ušla u redakciju novina kao korektorica, a kasnije na preporuku Josipa Juraja Strossmayera kao novinarka. Pisala je feljtone, crtice, humoreske i političke tekstove koji su se doticali hrvatsko-mađarskih odnosa i bila je urednica rubrike *Iz ženskog svijeta*. Opirala se germanizaciji i mađarizaciji te se zalagala za socijalnu pravdu i nacionalnu neovisnost. Pokrenula je i uređivala *Ženski list* (1925. – 1938.) i *Hrvaticu* (1939. – 1941.). Njena najpoznatija djela su: *Kneginja iz Petrinjske ulice* (1910.), *Tajna krvavog mosta*

(1911.), ciklus *Grička vještica* (1912. – 1913.), *Kći Lotrščaka* (1919. – 1920.) i socijalno-psihološki roman *Kamen na cesti* (1938.) (Grdešić 2010: 232–233).

Roman *Kamen na cesti* objavljen je u Zagrebu 1938. godine, prvotno je izlazio kao feljton u *Ženskom listu* od 1932. – 1934. pod naslovom *Na cesti: roman jedne spisateljice*, a zatim i 1936. u *Hrvatskom dnevniku* pod naslovom *Na mučilištu*. Djelo se smatra Zagorkinom autobiografijom zbog toga što je moguće povući brojne paralele između protagonistice Mirjane Grgić i autorice. Neke od tih paralela su mučno djetinjstvo, prisilan brak, borba za vlastitu slobodu, financijski problemi i rad. *Kamen na cesti* spada u tradiciju socijalno-psihološkoga realizma, a moguće ga je povezati i s hrvatskim feminističkim romanom osvješćivanja koji su se bavili pitanjima vezanima uz položaj žena i brak (Coha 2008: 312-313). Roman se bavi odnosom između majke i kćeri, koji je obilježio izrazito negativan i hladan odnos majke prema svojoj djeci, a posebno prema Mirjani. Majka je uvjerenjena da je otac stalno vara te tuče Mirjanu koja stalno bježi od kuće. Mirjana utjehu pronalazi u sluškinji Marti i španu Tenšek, kao i u samostanu i sestri Bernardi. Mirjana je željela biti samostalna i zarađivati za život, nikad ju nisu interesirali muškarci i brak, već je htjela postati opaticom, no roditelji joj nisu dopustili. Mirjana je najviše voljela sestru Doricu koju majka najviše mrzi te često provodi vrijeme s njom, a Dorica kasnije umire od tuberkuloze. Mirjana bježi iz braka s Mađarem Lajosom Nagyjem i vraća se u Hrvatsku gdje je očekuje oštra realnost i u konačnici smrt.

Janko Polić Kamov (1886. – 1910.) bio je pjesnik, književni kritičar, prozaist i dramski pisac. Pseudonim Kamov preuzeo je iz Biblije, poistovjećujući se s prokletim biblijskim K(H)amom, Noinim sinom (Gašparović 2011: 405). „Pod tim se pseudonimom pojavio u Hrvatskoj početkom 1907. godine genijalan mladić imenom Janko Polić, kao silovit i samozvan, nepoznat i nepriznat, predskazivač novog, kao neprepoznat meteor na nebu hrvatske književne moderne.“ (Gašparović 2005: 15) U svoja djela Kamov unosi poetiku bunta, anarhije, groteske i psovke, a nad kojom vlada logika apsurdna te je izazvao negativnu Matoševu ocjenu koji je rekao da se radi o „lirici lizanja i poetici pljuckanja“ (Gašparović 2011: 405–406). „Kamov je stvorio antiestetiku u kojoj su dominante nihilizam i radikalno osporavanje tradicije, čime se očituje kao autentično avangardan pisac, štoviše, anticipator tal. futurizma kao prvoga avangardnog pokreta, a u sklopu hrv. književnosti kao apsolutni protoavangardist, cijelo desetljeće prije ekspresionista (...)“ (Gašparović 2011: 406). I Šicel Kamova smješta u (proto)avangardu zato što razbija poetičke kanone i svjetonazorske okvire (Sabljak 1995: 102). Najpoznatija

Kamovljeva djela su zbirke pjesama *Ištipana hartija* (1907.) i *Psovka* (1907.), roman *Isušena kaljuža* (1957.) te drama *Mamino srce* (1957.) (Šicel 2005: 331).

Drama *Mamino srce* objavljena je 1957. godine u Rijeci, a praižvedena je 1983. u Dubrovniku. U ovoj modernoj tragediji iščitava se odjek Kamovljeva tragična života i njegova odnosa s obitelji, koji je prikazan kroz propast obitelji Bošković. Majka Linda središnji je lik ove tragedije (Gašparović, 2010: 438–439). Tragedija je napisana u Puntu u ožujku 1910. godine, sastoji se od pet činova čija je radnja smještena u građanski dom. Napušteno je jedinstvo vremena jer se posljednja tri dijela odvijaju godinu dana kasnije, čime se cjelina raspada u dva segmenta povezana likom majke Linde. Drama *Mamino srce* dotiče se propasti obitelji Bošković i odgoja djece. Supružnici Andro i Linda u stalnom su sukobu, a djeca su odrasla i nemaju usađene radne navike te žive na leđima brata Brune koji jedini zarađuje. Djelo završava majčinim priznanjem da je ona za sve kriva te umire od srčanog udara. Kritičar Nikola Milićević proglasio je *Mamino srce* najboljom Kamovljevom dramom (Sabljak 1995: 131).

3. Majčinstvo

Kako navodi Stevanović (2000), istraživanje britanskog psihologa i psihoanalitičara Johna Bowlbyja nastoji prikazati odnos majka – dijete, s naglaskom na ulogu majke u odgoju svoje djece, ali analizira i vrste kćeri i sinova te što se događa ukoliko majka uskraćuje svoju ljubav djetetu.

3.1. Povezanost djeteta i majke

Bowlby je uspostavio teoriju povezanosti majke i djeteta od rane trudnoće do odraslosti. Njegova istraživanja pokazuju da odnos između djeteta i njegove biološke majke počinje u trećem tromjesečju trudnoće jer se tada uspostavlja osjetljivost između majke i djeteta. Nakon rođenja veza između djeteta i majke jača tijekom razdoblja laktacije, a kasnije se razvija u predškolsko doba, sve do vremena kada dijete nauči biti samostalno i logično razmišljati (Stevanović 2000: 464).

Djelomično uskraćivanje majčinske brige dovodi do pretjerane potrebe za nježnošću, velikog straha i želje za osvetom, što rezultira osjećajem krivice. Dijete ne može kontrolirati tako snažne emocije te dolazi do poremećaja psihičke organizacije i nestabilnosti karaktera. Potpuno uskraćivanje majčinske brige može dovesti do nemogućnosti uspostave afektivnog odnosa te može imati posljedice vezane uz razvoj karaktera. Bowlby navodi tri situacije u kojima je vidljivo uskraćivanje: 1) parcijalno ili djelomično uskraćenje: dijete živi s majkom ili zamjenom za majku (rodbina), ali njihov stav prema djetetu razlikuje se od očekivanog; 2) potpuno uskraćenje: gubitak majke ili zamjene za majku zbog bolesti, smrti ili napuštanja te nema nikog od rodbine tko bi se brinuo za dijete; 3) potpuno uskraćenje: socijalna služba uzela je dijete od majke i smjestila ga u udomiteljsku obitelj (Stevanović 2000: 456–466).

Majke mogu pokazivati posesivnost prema svojoj djeci, a uz to i egoistično ponašanje. Prema ženskom djetetu posesivnost se ogleda u zabranama izlaska, druženja, nemogućnosti pričanja s muškarcem i ostvarivanja ljubavnog i intimnog odnosa te stalna majčina prisutnost. Majka odvraća i nalazi loše osobine muškarca koji se druži s kćeri. Ovakvo ponašanje majke dovodi do posljedice da se kći nalazi u zreloj dobi bez muža i djece. U kasnijem razvoju odnosa kćerka se uzdiže nad majkom i shvati da je prekasno za udaju i roditeljstvo i sama gubi interes

za brak, porod i odlazak od majke. Na poslijetku i kći i majka osjećaju krivicu. Razlozi posesivnosti su ljubomora zbog mogućeg kćerkinog uspjeha koji bi zasjenio majčin, izbjavanje muža iz kuće, zapostavljenost od strane muža ili vlastita nesigurnost (Stevanović 2000: 468).

Nedostatak majčine ljubavi u djetinjstvu ima negativne posljedice na razvoj djeteta, kao i na život odrasle osobe. Posljedice se očituju u bračnoj zajednici, na emocionalnom planu i u roditeljstvu (Stvanović 2000: 475). Djeca koja su iskusila nedostatak majčine ljubavi u djetinjstvu često odrastaju u osobe s oštećenom sposobnošću za stvaranje međuljudskih odnosa. Takve osobe su agresivne, nepovjerljive, neljubazne i sklone svađama, ne uklapaju se u okolinu i teško pronalaze prijatelje. Često u odnosu prema drugim ljudima nailaze na teškoće i nesporazume koji remete njihovo psihičko zdravlje. Muškarci koji nisu osjetili majčinsku ljubav odabiru stariju partnericu u kojoj osim ljubavne veze traže i majčinske osjećaje, no takvi brakovi osuđeni su na propast. Djevojke, s druge strane, traže od partnera razumijevanje za njihovo hirovito, neodgovorno i djetinjasto ponašanje. Često se kćeri okliznu na mišljenje da će im u braku s bilo kojim muškarcem biti bolje nego s vlastitom majkom te doživljavaju razočaranje (Košiček 1983: 44–45).

3.2. Skupine kćeri i sinova

Marko Košiček (1983) navodi četiri skupine kćeri na osnovi vlasničkih postupaka majki. Prvu skupinu čine djevojke koje u pubertetu ili ranije pokazuju otpor prema majci koji prelazi u pobunu. Česte svađe javljaju se kao posljedica, djevojka pronalazi muškarca unatoč majčinim zabranama, ne obavještava majku o sastancima s muškarcem, majka vrijeđa kćer, prijeti joj skraćivanjem školovanja, izgonom iz kuće, odriče je se i konstatira svoju izdaju, proklinje kćeri crnu sudbinu. Drugu skupinu čine kćeri koje napuštaju majku, ali održavaju vezu s njom. Košiček navodi kako su to djevojke koje su otišle od majke zbog majčinog negodovanja i žestokog sukoba oko udaje ili ljubavne veze te su pronašle snage oduprijeti se i otići. Kćeri osjećaju krivnju zbog napuštanja majke te se žele prikazati kao poslušne kćeri kako bi opet osvojile majčinu ljubav. U treću skupinu spadaju kćeri koje prihvataju majčine prijedloge iako se s njima ne slažu. Kći stupa u odnos s mladićem na majčin savjet te se ne usude proturječiti zbog autoritativnosti majke. Kad se kći iz ove skupe odvaži na odvajanje od majke i odlazak voljenom muškarcu kojeg majka ne prihvata, kći je razapeta između voljenog muža kojeg vrijeđa što ga punica ne podnosi i majke koja je ljuta zbog udaje. Četvrtu skupinu čine kćeri

koje su se potpuno prepustile majčinoj vlasti, nemaju svoj karakter te provode vremena s voljenim onoliko koliko im majka to dopusti (Košiček 1983: 94–100).

Kada su u pitanju muška djeca, odnosno sinovi, prvu skupinu čine sinovi kojima je majka zarobila erotsku emotivnost uzrokujući nemogućnosti sina da ostvari spolnu ljubav. Sinovi su potpuno podložni majci, u svemu joj ugađaju, čak i u odrasloj dobi obavještavaju majku o svojim postupcima i ne rade ništa bez majčina dopuštenja. Takvi sinovi rijetko stupaju u ljubavne veze, nesigurni su pred ženama te pred njima nastupaju samouvjereno i ironično kako bi prikrili vlastite ljubavne nesposobnosti. Drugu skupinu čine sinovi koji se opiru majčinoj vlasti, ali minimalno. Sinovi stupaju u brak, no između sukoba majke i snahe redovno stanu na majčinu stranu. U treću skupinu spadaju sinovi koji su podjednako vezani uz majku i ženu s kojom su u braku. Majka i žena ga žele imati za sebe te je on razapet između nemogućnosti udovoljavanja i ženi i majci. U četvrtu skupinu spadaju muškarci, sinovi koji ne dopuštaju majci uplitanje u njihove ljubavne veze. Postoji i peti tip, kada su muškarci čvrsto povezani uz dvije žene koje mogu biti majka i sestra ili majka i baka (Košiček 1983: 113, 118, 124–125).

4. Majke u odabranim književnim djelima

Majke u odabranim književnim djelima imaju različite pristupe svojoj djeci. Analizom likova Valpurgje Stipančić, Kazimiere Valenti, Linde Bošković i Jelene Grgić sagledat će se njihova osobnost, a poseban naglasak stavljen je na odnos prema vlastitoj djeci.

4.1. Valpurga Stipančić

Valpurga se vrlo mlada udala za starijeg Antu Stipančića koji potječe iz stare patricijske senjske obitelji. Nezrela, mlada Valpurga nije voljela Antu, ali joj se svidjelo što je nazvao brod po njoj. Anti je odgovaralo imati mladu i pokornu djevojku, a nakon vjenčanja Valpurga je bila izolirana u kući te joj je komunikacija s bilo kime bila zabranjena (Durić 2011: 26). Valpurga je odana svom mužu, vjeruje mu čak i kada osjeća da ne bi trebala. Prihvaća svoju obespravljenost kao sudbinu te je žrtva Stipančićeve umišljenosti i egoizma. Svjesna je svoje žrtve prihvaćajući je bez otpora i negodovanja jer je uvjerena da se žene trebaju pokoriti mužu, bila je zaslijepljena autoritetom. Valpurga je primjer žene bez svoje intime, bez unutarnjeg svijeta i volje, posve se podredivši mužu i djeci (Jelčić 1996: 20–21).

U romanu otvoreni, javni prostor namijenjen je isključivo muškarcima, dok je zatvoreni prostor namijenjen ženama. Valpurga i Lucija vezane su uz kuću, ne smiju izaći u javnost, to je privilegija koju imaju muškarci u obitelji Stipančić. Nije bila obrazovana jer su pravo na obrazovanje imali samo muškarci, dok su žene trebale biti poslušne kućanice. Radnja se odvija u Senju, 1834. godine, u vrijeme kada je ženama bilo onemogućeno obrazovanje i mogućnost zaposlenja, što rezultira podređenošću žene vlastitom mužu jer ne može imati svoj izvor prihoda (Durić 2011: 27, 31).

Valpurga je vrlo brižna majka koja brine i za sina i kćer. Ante zabranjuje ženskom dijelu obitelji kontakt s Jurjem, čak i Valpurgi: „Ona nije smjela pred Stipančićem Jurja ni pomilovati a jedva poljubiti; otac se protivio tome dokazujući da se dijete takvim draganjem razmekšava i prima na se mekanu i ropsku žensku ćud“ (Novak 2000: 46). Valpurga ipak brine o njemu i želi ga vidjeti, hoće mu dati do znanja da ima majku koja je uz njega. Odgovorna je za odgoj kćeri koja je lišena obrazovanja, očinske ljubavi i pažnje. Često pokušava uspostaviti komunikaciju između oca i kćeri, no bezuspješno. Lucija ne voli svog oca jer shvaća svoj položaj, nepravdu koja joj je učinjena. Nakon smrti muža, Valpurga se nadala kako će Juraj

preuzeti brigu o njima, no on ne osjeća ništa prema majci i sestri te dolazi majku tražiti novac pod prijetnjom da će se ubiti. Za svoju djecu dala bi sve, što dokazuje činjenica da je prodala obiteljsku kuću kako bi dala Jurju novce koje je zahtijevao, iako ih nije zaslužio. Majka i kći spale su na prosjački štap živeći u jednoj sobici kućice obitelji Domazetović. Lucija je bolovala od tuberkuloze, a jedinu nadu za spasenje predstavljala su pisma od Alfreda koji je trebao izbaviti Luciju iz bezdana očaja. Pisma su jednoga dana prestala dolaziti, a Valpurga je uplašena da bi Lucija umrla od saznanja da se Alfred oženio i ostavio je bez budućnosti, zamolila mladog Martina Tintora da piše lažna pisma u Alfredovo ime samo da ona ne umre od tuge. Iako i sama boluje od srčane bolesti, Lucijine potrebe stavlja ispred svojih iako je ona često ljuta i verbalno napada majku.

„Nije ni gospođa Valpurga posve zdrava. Ona trpi već poodavno na srcu, svaka joj uzrujanost izazove bolest, srce joj stane tući do nesnošljivosti, a gdjekada u takovom stanju muči je osjećaj kao da će se ugušiti. I večeras je najednom napala ta nemila bolest, ali se ona čuva te ne bi ni zastenjala, da ne probudi Luciju. Jer Lucija bi stala tvrditi da je ona napadaju bolesti kriva, i onda bi pala u beskrajni plač i zdvajanje“ (Novak 2000: 17).

Lucija umire od tuberkuloze i spoznaje o Alfredu, a Valpurga na Veliki petak odlazi na brdo Nehaj prositi umotana u bijelu plahtu, kao i ostale gradske sirote. Lijegali bi očekujući milostinju koju bi prolaznici bacali na putu do Kalvarije. „Kad su se večerju ti bijeli prosjaci izgubili s Nehaja kao duhovi u mraku, ostala je Valpurga na svom mjestu mirno ležeći. Napokon je netko odgatio njezinu plahtu i našao je ukočenu; dovršila je od svoje bolesti srca“ (Novak 2000: 184). Završio je tako nesretan život majke koja je napuštena od sina, umrla kao sirotica koju nitko nije volio.

4.2. Linda Bošković

Naslov tragedije *Mamino srce* upućuje na glavnu temu, preveliku majčinu ljubav prema svojoj djeci koja im je uništila živote. Linda je od početka bračnog života živjela u bogatstvu, okružena sluškinjama i skupocjenim stvarima. Rođenjem djece počinje njeno iracionalno ponašanje, zavoljela je svoju djecu toliko da im je pružila najbolje igračke i dopustila im da rade sve što poželeva. Djeca su bila potpuno slobodna znajući da neće biti kažnjena ako naprave neku spačku. Suprug Andro pokušavao je ukazati Lindi na pogrešan odgoj djece i usaditi im osjećaj za pravdu, iskrenost i rad, no nije uspio. Lindina neograničena ljubav svela se na beskrajnu rastrošnost koja dovodi obitelj u propast. Linda i Andro su u vječitij raspravi, međusobno se optužuju za propast obitelji i materijalan krah: „Svođenje računa i međusobno optuživanje za

neuspjehe (između Linde i Andre) govori o drugoj dihotomiji, o životu prekratkome da bi se u njemu ostvarili svi ideali, i baš u tom proturječju između ostvarenog i neostvarenog, između onog što se moglo a što se nije učinilo, nalazi se dramska napetost *Maminog srca*.“ (Sabljak 1995: 134) Djeca joj nisu uzvraćala ljubav jednakom mjerom te su vremenom počela osjećati odbojnost prema njoj. Na početku drame Andro svu krivnju oko odgoja djece i siromaštva svaljuje na Lindu:

„ANDRO: A šta mogu ja? (Ganuto, teatralno): Veletržac je Bošković davao djeci sve što je žena htjela. Najnovija i najskuplja odijela, jer jeftino nije nikada bilo novo za vašu mamu. Dvopreg, plesove, konje, sportove - sve što je vaša mama htjela u vaše ime. Ali sadanji blagajnik pripomoćnog društva sa 150 kruna plaće može tek sebi priuštiti kavanu. Veleposjednik je Bošković priznavao svojoj djeci na zahtjev svoje žene svako pravo i samo pravo, a sebi same dužnosti“ (Polić Kamov 2016: 318).

S druge strane, nakon očeve smrti majka krivi oca za pogrešan odgoj djece:

„LINDA (van sebe): Ni ja vas. Odgajao vas tako da naučite mrziti svoju mater; jer je ona prosula vaš novac; jer si stajao tamo uz njega da vidiš njegove rane, njegovu bol, njegovu nesreću i mislio: a mama je sretna! A mama uživa! A mama je zdrava! Pa bila prokleta!!“ (Polić Kamov 2016: 362).

Nakon bankrota obitelji Bošković Bruno je jedino dijete koje radi kako bi uzdržao obitelj te direktno kaže majci kako je ona kriva za obiteljsku sudbinu. Nakon financijskog sloma Linda se kompletno mijenja: „(...) unosi neopisivu paniku u harmoničan diskurs i likovi se zaista ponašaju tako kao da nad njima visi znak kataklizme“ (Sabljak 1995: 133). Siromaštvo donosi nove probleme, sinovi Romano i Dušan troše kao i prije te izvlače od majke zadnji novac kako bi ga trošili na alkohol i žene. Sabljak takav odgoj naziva pogrešnim sentimentalnim odgojem (1995: 133). U drugom dijelu ističe se psihičko mučenje između majke i sinova, simbolizira se majčino srce koje se „Širi, širi, vazda širi...“ primajući žalost i krivnju zbog gubitka djece (Gašparović 2005: 284). Kroz poruke na kraju radnje uviđa se da Linda krivi sebe i svoju preveliku ljubav kao razlog propasti obitelji i neodgoja vlastite djece (Sabljak 1995: 136). Majka umire od srčanog udara u petom činu zbog prevelikih emocija tijekom razgovora sa sinovima. „BUJIĆ: A sinovi sada proklinju sami sebe: Oni da su ubili svoju mater, jer da ih je previše ljubila“ (Polić Kamov 2016: 377).

4.3. Kazimiera Valenti

„Njegova majka, ta najtajnovitija pojava njegova djetinjstva, trafikantkinja Regina, koju su svi zvali Regina, a ona se zapravo zvala Kazimiera i bila je Poljakinja te nikada nije dobro naučila hrvatski (...)“ (Krleža 2004: 13). Kazimiera Valenti zvana Regina bila je trafikantkinja s

tajanstvenom pozadinom, noću je radila kao prostitutka ne mareći i ostavljajući svoje dijete samo kod kuće. Povratkom u Kostanjevec Filip želi odgonetnuti svoju majku kroz oživljavanje djetinjstva, no u glavi mu se javljaju samo mutne slike, ne može saznati kamo je to njegova majka odlazila noću te se u isto vrijeme javlja osuda od okoline na njeno nemoralno ponašanje (Špehar 1987: 54). Svoju majku opisuje kao staricu koja je prešla svoju šezdesetu godinu, koja se voli uređivati i kupovati raznovrsne stvari. U Filipovim sjećanjima na djetinjstvo doznaje se da je Regina prema njemu bila hladna, nije mu pružila potrebnu ljubav: „(...) iz svog prvog djetinjstva Filip se sjećao te žene kao šutljive, mračne, zatvorene, mrke, nepristupačne (...)“ (Krlježa 2004: 74). Često je kao dječak ostajao sam kod kuće čekajući majku koja nije došla. Regina se brinula da Filip dobije sve što mu je potrebno, trudila se da uvijek nosi bolju odjeću od ostale djece te da se ističe kada bi ga vodila u grad i u crkvu na mise koje je Filip mrzio (Engsfeld 1975: 108, 114). Majčini odlasci noću umalo su je koštali Filipova života. Naime, jednom prilikom Filip je obolio od upale pluća i zbog toga mu je jedno plućno krilo zauvijek oštećeno (Sepčić 1996: 152). Povratkom u Kostanjevec, Filip pokušava razumjeti majku i uspostaviti kontakt s njom koji je izostao u djetinjstvu, pokušava spoznati tajne svog djetinjstva koje su ga toliko zbuñivale. Njegova majka se sada, u podmakloj dobi, druži sa Silvijem pl. Liepachom i aristokracijom čije vrijeme je na zalasku. Regina je vodila buran noćni život ostavljajući svoje dijete samo kod kuće, kada bi došla kući, nije pokušavala utješiti Filipa koji je bio sam kod kuće, uplašen i usamljen. Jedini trenutak prisnosti majke i djeteta bio je kada je završila jedna Reginina ljubavna afera, nakon koje je ona ostala na rubu živčanog sloma. Filip se sjeća odlaska u posjet gospođi u crnom koja je imala mračnu pticu, a povratkom kući majka i sin sklupčani su plakali u krevetu (Sepčić 1996: 151–152):

„Vjetar u dimnjaku, tmina i mamin plač u tmuni. Nikada se nije usudio da bilo što zapita tu šutljivu ženu, ali te noći, već skoro u zagrljaju smrti, on je zapitao majku sasvim prirodno, zašto plače? Nije odgovorila ništa. Tihi jecaji. Ustao je i pošao do mamine postelje. – Mama! Što je tebi? Zašto plačeš? Kako je stajao uz majčinu postelju, bosonog, u svojoj dugoj spavaćoj košulji, mislio je da će ga mati potjerati natrag, ali dogodilo se obratno: ona je uzela obje njegove ruke i stala ih cjelivati, i tako (ni sam nije znao kako se to zapravo dogodilo) se našao u njenoj postelji, osjećajući samo to, kako je mamino tijelo hladno, a suze vrele kao rastopljeni vosak; tako je plakao s njom, a vani je urlao vjetar, rušio dimnjake i nosio mrtve ptice i uvelo lišće. Te noći je pao u tešku upalu pluća i ostao tako između života i smrti dugu jednu zimu, upropastivši svoje bronhije i lijevo plućno krilo za čitav život“ (Krlježa 2004: 17).

Filip svoju majku i svoju ljubav Bobočku doživljava u opreci crno – bijelo, žene u bjelini često se pojavljuju u romanu (Engsfeld 1975: 109). Pokušava naslikati portret svoje majke u bijeloj odjeći, naime, bijela boja upućuje na bijeli trbuh žene koju je Filip vidio u bordelu. Regina

inzistira da na portretu bude naslikana u crnoj svili koja simbolizira pripadnost društvenom statusu u koji se Regina uzdignula nakon teškog života. Filip kao umjetnik ne može zatomiti svoje osjećaje i naslikati majku s crnom maskom iza koje se skriva (Engsfeld 1975: 117). Crna boja podsjeća Filipa na posjet crnoj ženi s crnom pticom. Na kraju romana Filip brani Bobočku pred majkom spočitavajući joj njenu prošlost i svoje patnje:

„Kakav je ono bio crnouokvireni akt, a vi ste tamo goli ležali na onom oblaku, a ona baba s gavranom, a ovaj nepoznati gospodin ovdje s cilindrom, tko je od tih tipova moj otac? Govorite! (...)“

– Bog budi s tobom dijete moje! Griješiti je ljudski, a najvažnije je da čovjek progleda, da je grijeshio i da se pokaje“ (Krleža 2004: 241).

4.4. Jelena Grgić

Jelena je sa svojim mužem imala četvero djece, dva sina i dvije kćeri. Roman stavlja naglasak na odnos majke i kćeri Mirjane. Radnja započinje svađom između majke i oca te sluškinja Marta koja je odgojila Mirjanu uzima je iz blagovaonice smirujući je. Jelena je frustrirana žena jer smatra da je muž vara s brojnim mlađim ženama, često se upušta u svađe s njim nakon čega on odlazi iz kuće. Njegovo izbivanje iz kuće Jelenu jako ljuti te svoj bijes iskaljuje na kćerkama Mirjani i Dorici. Ponekad šalje Mirjanu s ocem kada rješava stvari vezane uz imanje ne bi li ga tako špijunirala i doznala s kojim to ženama ga vara: „ – Moraš paziti, Mirjana. Ne odlazi nikamo, ostaj s ocem i pazi što radi sa ženama. Razumiješ. Ako se ona gazdarica sa žutom kosom vozi s vama u kočiji, pazi na noge“ (Jurić Zagorka 2008: 57). Brak u kući Grgić simbol je mučilišta, zatvora iz kojeg nema izlaza. Otac je imao posao, planove i ugled, dok je majka neprestano bila zatvorena u vlastitoj praznini (Lasić 1986: 22).

Mirjanino školovanje pokazalo je da je ona izuzetno inteligentna i pametna, njen otac ponosio se kćerinim uspjehom. Majka, koja čini sve kako bi napakostila mužu inzistira na prekidu Mirjanina školovanja. Jelenina ljubomora prelazila je svaku granicu, sukobi s Jankom postajali su sve češći, a nerijetko su prelazili u ekstremne situacije. Jednom kada se Mirjana vratila iz samostana, pronašla je majku užetima privezanu za pod. Svaki Mirjanin kontakt s ocem Jelena je doživljavala novom urotom. Roditelji nisu shvaćali Mirjanu kao individualnost nego kao sredstvo u međusobnoj borbi. Otac se više-manje ponašao razumno, dok se majčin svijet pretvorio u halucinantnu seksualnost (Lasić 1986: 32–34, 40).

Željka Matijašević navodi kako je Jelena „(...) tip žene koja do te mjere prebiva u dijadnom, dualnom odnosu s muškarcem da sve aspekte tog odnosa projicira na odnose s vlastitom djecom (...)“ (Matijašević 2008: 351). Neprisutna je u majčinstvu te konstatira: „Nitko ne može ženi nadoknaditi ljubav muževljevu“ (Jurić Zagorka 2008: 502). Jelena ne voli svoju djecu niti mari za njih, a pogotovo za svoju najmlađu kćer Doricu jer smatra da ju je muž počeo zapostavljati tijekom te posljednje trudnoće: „Kad sam je nosila, strahovito me uznemirila, bolovala sam od toga. Onda se on povukao od mene i ja sam počela mrziti dijete koje sam nosila. Jest, mrzila sam ga jer mi oduzima muža“ (Jurić Zagorka 2008: 385). Jelena u svojem narcizmu kćeri doživljava kao suparnice koje bi joj mogle oduzeti muža (Matijašević 2008: 351). Doricu, koja joj je najsličnija, ne želi vidjeti te je daje seljanki, kada Dorica poraste, Jelena je ne želi vidjeti u kući te je stalno tuče. Sinove odvaja od kćeri smještajući ih na drugu stranu kuće te je jednoga dana Mirjana slučajno otkrila dječake u sobi i počela se igrati s njima ne znajući da su braća, no kada ih je majka vidjela, zabranila im je druženje (Matijašević 2008: 351). Braća Mirko i Tomo stalno rade nepodopštine za koje nisu kažnjeni, a roditelji ne žele preuzeti krivnju, već otac govori „majčin odgoj“, a majka „očeva krv“ (Jurić Zagorka 2008: 319). Nakon Mirjanina bijega od muža, odlazi do majke, no ona je proklinje i tjera iz kuće govoreći joj da je ne želi više vidjeti, nakon čega Mirjana završi u bolnici: „Duša je moja mrtvačnica. Nosim u duši mrtvaca. (...) Nemam više doma, nemam više majke. Ubila se u mojoj duši. Sad leži tamo na odru i tišti me. Težak je mrtvac, pretežak za ovako izmučeno stvorenje“ (Jurić Zagorka 2008: 508).

5. Utjecaj majki na identitet djece

U prethodnim poglavljima navedeno je kakvu ulogu majke imaju u odgoju djece te da njihovi postupci mogu ostaviti dubok trag na dijete. Djeca majki iz analiziranih djela obilježena su majčinim odgojem te neprisutnošću ili nedovoljnom očinskom ulogom.

5.1. Lucija Stipančić

Krešimir Nemeć navodi kako je Lucija „(...) najprodubljeniji i najsloženiji ženski lik čitave hrvatske književnosti 19. stoljeća“ (Nemeć 1995:231). Odgojena u patrijarhalnom duhu, otac je Luciju lišio obrazovanja i izlazaka u javnost, kao i očinske ljubavi. Juraj i Lucija bili su najveće žrtve svog oca. Na Valpurgin nagovor pokušavala se približiti ocu koji je ponekad želio imati skladan odnos s njom, pogotovo pred smrt, ali svaki pokušaj komunikacije prekinuo bi se zbog nerazumijevanja (Jelčić 1996: 21). U tipološkom smislu, Lucija je svrstavana u model *femme fragile*, čija se suvremenija inačica naziva „kućni anđeo“. Model odlikuju boležljivost, nedostatak životne energije, potisnuta seksualnost, živčana rastrojenost i bezvoljnost. Lucijin lik ispunjava sve navedene kriterije te kao i ostale krhke žene, boluje od tuberkuloze (Nemeć 2020: 269–270). U obitelji Stipančić, žene su bile smatrane sluškinjama, morale su se pokoravati muškim članovima obitelji i biti poslušne. Ante je oduzeo Luciji obrazovanje, slobodu i mogućnost da postane nešto više od kućanice te je potpunu pozornost posvetio sinu Jurju, omogućivši mu studij u Beču i trošeći na njega obiteljsku imovinu. Juraj Stipančić nije nastavio obiteljsku lozu, nije završio studij te je postao Mađar. S druge strane, niti Lucija nije postala vjernom suprugom i kućanicom. Shvativši nepravde koje joj se nanose, Lucija počinje čitati zabranjene joj ljubavne romane te se prvi puta u hrvatskoj književnosti kći suprotstavlja očevom autoritetu (Nemeć 2020: 270–271).

„Dva sata iza toga došla je k Luciji mati sva zaplakana i, lamajući očajno rukama, stala pripovijedati kako se otac strašno rasrdio i kako je bacao iz sebe žuč i zagrozio se da je neće nikada već pustiti preda se. – Sam je kriv – reče na sve to Lucija ne podižući s knjige oči. – Pođi umoliti oprostjenja, klekni preda nj, obećaj mu... – Ja? – digne djevojka glavu a u njezino blijedo lice šiknu krv. – Nikada! On je uvrijedio mene. – Otac ti je! – Ali kakav otac? – spusti Lucija niza se ruku s knjigom. – Zar mi je bio otac kakvi su drugi očevi svojim kćerima? Odgojili ste me ovdje kao u tamnici, a sad da ne smijem ni čitati? Ako sam ženska, imam i ja zdravoga razuma da shvaćam svijet, i srce koje mi kaže da ima drugačijega života nego je ovaj što ga ja živim. Ta ja već nijesam dijete! Bratu sve... a meni baš ništa!“ (Novak 2000:100).

Nakon očeve smrti Juraj dolazi tražiti majku novac, a s njim dolazi i prijatelj Alfred plemeniti Ružić koji shvaća Lucijinu naivnost te je zavodi, oduzima joj nevinost i ostavlja ju trudnom. Lucija je bila uvjerenjena da je Alfred idealan muškarac s kojim će stupiti u brak, no ona mu je bila tek avantura. Alfred joj šalje lijekove za pobačaj, a Lucija mu i dalje piše pisma. Valpurga je shvatila što se događa te je znala da će izgubiti kćer ukoliko Alfredova pisma neće više stizati te zamoli mladića Martina Tintora da piše u ime Alfreda. Na posljertku Martin otkriva Luciji da joj je pisao on te Lucija umire. Lucijina drama razlikuje se od drame brata, oca i majke jer majka pristaje na nju, a očeva i bratova drama odvija se u javnosti, dok je Lucijina drama unutarnja, intimna (Jelčić 1996: 21–22).

5.2. Krivac Olgine i Miline smrti

U *Maminom srcu* prisutan je zakon hereditacije koji upućuje na utjecaj Henrika Ibsena i Ęmila Zole (Gašparović 2005: 282-283). Hereditarnost se uočava kroz odnos Mile i Olge, kroz njihovu bolest i zajedničkog muškarca. Od početka do kraja djela spominje se smrt i zakon hereditarnosti. Na početku se spominje da je Mila umrla od tuberkuloze kada je imala 25 godina. Mila se htjela udati za pronevjeritelja Ljubića čemu se otac usprotivio te je odbijala proscu njemu u inat, no prihvatila se udati za Bujića. Jednoga dana Mila je vidjela Olgu i Bujića te joj se bolest pogoršala i nije ustajala iz kreveta. Olga je bila uz Milu i brinula se o njoj čitavo vrijeme tijekom bolesti, shvatila je svoju pogrešku te je spavala s Milom, jela s njom i bila s njom do smrti kako bi se iskupila i umirila savjest. Nakon smrti Bujić odlazi u Dalmaciju, no nakon tri godine vraća se izjaviti ljubav Olgi koja nakon susreta s njim iskašlja krv što upućuje da ima tuberkulozu. Odbija Bujića neprestano spominjući Milu osjećajući se odgovornom za njenu smrt. Doktor savjetuje obitelji da pošalju Olgu u druge krajeve da promijeni okolinu, no nemaju novca, a i majka se tome žestoko protivi. Majka doživljava svoje kćeri kao jedno, ne može, ali i ne želi poslati Olgu na liječenje jer smatra da nije pravedno da jedna kći preživi bolest od koje je druga umrla:

„(...) Tako se patila, tako se lomila, tako strašila... Sve tjesniji stan, sve tjesnije srce... A nije. Ono se širi, širi, vazda širi... (Bolno ga stisne. Glas joj plače od smijeha): Jer da je Olga ostala živa, moja bi duša svila (u velikoj brbljavosti i naivnosti). Kako da Olga pođe u Dubrovnik, kad Mila nije pošla u Egipat. A bile su dvije sestre, dvije zaručnice, kao blizanci slične. I jednako su gledale ruke i plahte, bijele, tako bijele, kao da nešto traže i ne razaznavaju, što je bjelje... Kako bi Olga pozdravila proljeće i vjenčani prsten, kad Mila nije? Mene bi zaboljela savjest. Kako da Olga zagleda jug i zdravlje, kad Mila

nije? Mene bi zapekla savjest. Kako da jedna živi, kad je druga vuče za noge u snu? Meni bi puklo srce“ (Polić Kamov 2016: 365).

Na samrtni Mila uskraćuje ocu poljubac kriveći ga za raspad obitelji, dok Olga uskraćuje Dušanu ruku jer ga je vidjela sa sluškinjom Johanom u prisnim odnosima na ogradi. U trećem dijelu Dušan govori majci da će umrijeti od skrofule, od oteknuća žlijezda, no ne umire. Dušan zbog osjećaja krivnje brine o ocu do smrti te za sve krivi majku, a majka umire posljednja od srčanog udara. Dušan, najmlađi sin u kojemu se najbolje vidi odraz Kamova, on je njegov *alter ego*, izriče kako je sada red na njega da naslijedi bolest i umre (Sabljak 1995: 132):

„DUŠAN: A šta će da kaže? Kao da ne znam. Iza Mile, Olge, oca dolazim ja na red. To je zakon hereditacije. Djed po majci umro od srčane kapi i alkohola: djeca po njegovoj kćeri pomrijet će od tuberkuloze i skrofule: zakonu se valja pokoriti.“ (Polić Kamov 2016: 354).

Bruno je brinuo o svojoj obitelji, postao je glava kuće nakon financijskog kraha, donosio je prihod u obitelj te su svi članovi obitelji morali njega pitati za novac. Brinuo je za očevu bolest, prvi primijetio da je Olgina bolest nalik Milinoj i odmah je htio poslati sestru na liječenje, što je majka odbila. Kaje se zbog krađe koju je počinio u prošlosti:

„BRUNO (kratko se i suho nasmije): U novinama je pisalo. Veliko pronevjerjenje u tvornici koža; blagajna bez 10.000; zlikovac uhvatio maglu. - Imena nisu spomenuli radi oca. Vlasnik me nije progonio radi familije. Kao da se nije znalo, gdje su dvije djevojke za udaju, dva brata bez položaja i jedan bračni par bez vjeresije. Sve je upiralo prst na vas, a ja sam nesmetano šetao po Münchenu i igrao kako ste to vi držali - kavalira. A zadnji sam novac bio dao na revolver. S ono nekoliko kruna - što sam i mogao drugo. Odišla sam imao i založio, samo sam crno sačuvao da se mogu ponuditi za konobara“ (Polić Kamov 2016: 369).

5.3. Identitet – pojam koji muči Filipa Latinovicza

Već spomenuta činjenica da Filip ne zna tko mu je otac snažno je utjecala na oblikovanje njegova razmišljanja te na posljertku na formiranje njegova identiteta. Povratkom u Kostanjevec, Filip ima misiju pronaći svoj identitet, no taj pothvat protkan je nejasnom prošlošću i pitanjem korijena koji duboko potresaju Filipa. Retrospektivan pogled u djetinjstvo na prošle traume i sjećanja ukazuju mu na pukotine u vlastitom biću (Sepčić 1979: 35). „Filipovu ličnost počinjemo upoznavati jednim drugačijim redom – putem evokacije intenzivnih unutrašnjih doživljaja, koji su igrali prijelomnu ulogu u njegovu razvoju, u formiranju njegove ličnosti, a koji ukazuju na psihičke komplekse što traju pod izvanjskim

mijenama kao konstante bića.“ (Sepčić 1979: 39) Uz identitet vezuje se i monolog o vlastitom „ja“:

„A tu, u prvome planu, odmah ispod sivog i mutnog stakla gleda u kavanu jedan čovjek, blijed, neispavan, umoran, prosjed, s dubokim podočnjacima i gorućom cigaretom na usni, uzrujan, ispijen, ustreperen koji pije mlako mlijeko i razmišlja o identitetu svog vlastitog 'ja'. Taj čovjek sumnja u identitet svog vlastitog 'ja'. Taj čovjek sumnja u identitet vlastite egzistencije, a jutros je doputovao, i tu u kavani nije ga bilo već jedanaest godina. Čudno! Sjedi takav jedan neodređeni 'netko' u jednom ogledalu, naziva samoga sebe 'sobom', nosi to svoje sasvim mutno i nejasno 'ja' u sebi godinama, puši, a gadi mu se pušenje, osjeća kako mu je mučno, kako ga steže srce, kako ga boli glava, kolutaju mu se oko pogleda čudni zelenkasti krugovi i sve to jako nejasno i mučno kruži, i sve je to tako pogodbeno, tako neodređeno, tako čudno trepetljivo: biti subjekt i osjećati identitet svoga subjekta!“ (Krleža 2004: 38–39).

Sepčić smatra da „Filip poput Proustova pripovjedača *U potrazi za izgubljenim vremenom* goneta tajnu svog identiteta u tim intenzivnim unutrašnjim doživljajima što mu se u retrospektivi čine poput nekih tajanstvenih simbola, koje treba dešifrirati, jer predstavljaju ključ za razumijevanje vlastitog bića“ (1979: 37). U vrijeme kada je pohađao gimnaziju, Filip se htio osloboditi unutarnjih muka i poniženja što ima takvu majku te je otišao u bordel kako bi se i on očistio od čistoće okružene blatom (Špehar 1987: 54–55). Gađenje se rađa u njemu prema majci koja vodi nemoralan život te se osjeća „kao plod nečistih odnosa svoje majke s nekim Nepoznatim (...) koji bi trebao biti njegov otac“ (Špehar 1987: 55). U bordelu Filip nije pronašao utjehu niti zadovoljstvo, tražio je „kompenzaciju za svoju izgubljenu osobnost“, no osjetio je samo izuzetan osjećaj gađenja ne samo prema svojim nagonima, već i prema samome sebi (Špehar 1987: 56–57). Majka je prema njemu bila stroga te ga naposljetku tjera od kuće jer joj je uzeo novac iz novčarke te je ostao sam u velikom svijetu. „Zbog svoga nepoznatog oca Filip nosi neprestano na sebi pečat tjelesnoga i animalnoga života kojega je on produkt: dijete grijeha i razbluda“ (Špehar 1987: 59). Naposljetku pitanje oca ostaje neriješeno, a prema ispovijestima Regine njegov je otac stari Liepach, njen trenutni ljubavnik te on čak prikazuje očinske osjećaje prema njemu (Špehar 1987: 63).

5.4. Mirjana kao Marija

Kamen na cesti smatran je Zagorkinom (pseudo)autobiografijom zbog velikih sličnosti sa stvarnim životom. Mirjana je rođena u imućnoj obitelji kao i Zagorka, Mirjanini roditelji zvali

su se Jelena i Janko, a Zagorkini Josipa i Ivan. Zagorka preimenuje sebe iz Marije u Mirjanu, svoju sestru Dragicu u Doricu, imanje Golubovac u Šarkovac, a braću ne imenuje u djelu (Lasić 1986: 18). Otac Ivan bio je upravitelj imanja baruna Raucha koji je bio kum Khuen-Hederváryjev, a otac Janko je također bio upravitelj barunova imanja te je Jelena u srdžbi rekla kako je on barunovo nezakonito dijete (Lasić 1986: 16–17).

Mirjanino djetinjstvo prolazilo je u znaku „patologije majčine ljubomore“ (Lasić 1986: 20). Otac i majka često su se svađali pred njom, a izlaz je tražila u toplini drugih ljudi, prije svega Marte i Tenška koji su joj bili kao drugi roditelji, voljeli su ju, brinuli o njoj i spašavali ju od svađa i majčinih udaraca: „Osjeća da prima udarce namijenjene ocu“ (Jurić Zagorka 2008: 11). Često je bježala u selo igrati se sa seoskom djecom i trčala je livadama zaboravljajući na svađe. Njena sloboda ubrzo bi završavala jer bi Mirjanu vratili kući te je bila prisiljena primati majčine nemilosrdne udarce, čak ju je majka i zavezala za drvo kako bi spriječila njen odlazak u selo (Lasić 1986: 18, 20, 23).

Mirjana je jednoga dana briljirala recitirajući pjesmicu pred banom te ju šalju u školu, gdje se istaknula kao najbolja učenica, no suživot s kumovima i Slavicom nije joj bio lagan jer ju Slavica ne voli. Kroz čitav roman majka misli kako je Mirjana stala uz oca protiv nje te da je pokvarena i zataškava očeve nevjere: „ – Znam te, gade, svi ste s njim. Pokrivate njegovo vucaranje s curama, i vi i ona. Sad već i ona. A mislila sam: bar će to dijete biti pošteno i ostati na mojoj strani. Neka ide iz kuće. Možda je još spasim da ne bude pokvarena kao njen otac“ (Jurić Zagorka 2008: 61). Kasnije je majka odvodi u samostan gdje uživa u učenju i druženju s djevojkama te objavljuje *Samostanske novine*. Nerado se vraća kući, no sada već lakše prima udarce znajući da će se vratiti u samostan. Sestru Bernardicu doživljava kao svoju duhovnu majku te kada ona umre Mirjana je duboko potresena, što izazove majčinu ljubomoru jer je njena kći više voljela drugu ženu i doživljavala je majkom.

Majka je ne pušta u više škole i pronalazi joj muža te jedno vrijeme otac uzima pod svoje okrilje priznajući da je Mirjana žrtva njihova braka (Nemec 2020: 335): „ – Da si muško, sve bi bilo drugačije. Ovako si jadno stvorenje koje se priklonilo majci“ (Jurić Zagorka 2008: 486). Majka je zauzela ključan položaj kod formiranja identiteta Mirjane zbog odsutnosti oca. Otac joj pruža djelomičnu zaštitu u trenutku kada je njoj najpotrebnije, nakon povratka u Hrvatsku (Matijašević 2008: 344, 351). „Mirjanino je srce kao psetance što svaki čas dolazi na vrata cvileći da mu ih otvore, ali se nitko ne odazivlje, žalosno ide bez cilja. Zaustavlja se na drugim vratima. Na očevim. I tu uzalud cvili. Samo što sam ne dolazi ispred vrata“ (Jurić Zagorka 2008: 218).

Mirjanin položaj u patrijarhalnoj obitelji bio je položaj „žrtvenog jarca, jaganjca božjeg koji ne oduzima, već, na žalost, pre-uzima, pretjerano uzima na sebe grijeh svijeta“ (Matijašević 2008: 346). Mirjana preuzima na sebe tu ulogu, žrtvuje svoje sebstvo kako bi pretvorila disfunkcionalnu obitelj u funkcionalnu (Matijašević 2008: 346). Prihvata udaju za Mađara kako bi majka bila bolja prema ocu, kako Dorica ne bi dobivala batine, iako je znala da će patiti u braku. Često traži od oca da bude bolji prema majci, da joj iskaže svoju ljubav.

Lajos Nagy bio je loš muž, škrt kao i njegova majka te zajedno pretvaraju Mirjanu u sluškinju. Diktira joj svakodnevni raspored, broji joj zalogaje, brani komuniciranje s drugima, kontrolira pisma koja piše, no dopušta joj pohađanje tečaja za telegrafiste zbog toga što je vidio novi izvor prihod. Mirjana je patila od živčane bolesti koja se u djelu naziva „fras“, a koja je izazvana njezinom depresijom i željom da ubije sebe, odnosno dio majke koji se nalazi u njoj (Matijašević 2008: 349). Jednom prilikom, u muževoj kući doživljava 22 frasa zbog stresa što rezultira kratkotrajnim gubitkom sjećanja. Nalaže joj da zaboravi Hrvatsku i govori da sada pripada njemu. Jedinu radost u Nagyjevoj kući Mirjana pronalazi na tavanu kuće gdje neometano čita romane i svoje patnje zapisuje u dnevnik (Nemec 2020: 336). Nagy je našao neke njene pjesme i objavio ih u Mađarskoj te su doživjele velik uspjeh. Nakon spaljivanja mađarske zastave u Hrvatskoj, Nagy zahtijeva od nje da napiše pjesmu o tome te ona u pjesmi kaže kako su Hrvati učinili dobru stvar boreći se za svoju zemlju i jezik. Nakon toga Mirjana bježi u Hrvatsku znajući da će svi biti protiv nje. Mirjanu je dočekao težak rad u redakciji, dugovi od braće te majčin izgon iz kuće (Nemec 2020: 336–337).

Nemec konstatira: „Sintagma 'kamen na cesti' postaje šifrom za razumijevanje ropskoga položaja, odbačenosti, obespravljenosti i stalnih poniženja kojima je glavna junakinja izložena od rođenja“ (Nemec 2020: 334). Sintagma se javlja na nekoliko mjesta u djelu: „Dijete osjeti da je samotno, zapušteno, ostavljeno kao kamen na cesti“ (Jurić Zagorka 2008: 79): „I ja sam takav ljiljan? pita se jedno dijete u svojoj beskrajnoj samoći, ostavljeno kao kamen na cesti“ (isto: 183): „Sama sam, izopćena, sama kao kamen na cesti“ (isto: 243). Mirjanin nesretan život, prošaran svakakvim nedaćama, završava tragično, Mirjana je pošla ususret moru, a „Kamen sa ceste skotrljao se u nepovrat. Nitko ga nije zamijetio“ (Jurić Zagorka 2008: 637).

6. Zaključak

Odnos majka – dijete u navedenim djelima nije savršen niti jednostavan, naprotiv, sagledani odnosi vrlo su kompleksni i dokazuju važnost majke u djetetovu djetinjstvu. Protagonistima dvaju analiziranih romana, Filipu i Mirjani, nedostajala je majčinska ljubav i emocionalna povezanost s majkom u djetinjstvu te oni odrastaju u samoći. U odrasloj dobi pokušavaju shvatiti svoje majke, Mirjana zašto se majka stalno svađala s ocem, a Filip odgonetnuti majčinu nelijepu prošlost koja je prati. S druge strane, djeca majke Linde u drami *Mamino srce* dobivaju i previše majčine ljubavi te je odbacuju, nije im bitno emocionalno, nego samo materijalno. Valpurga Stipančić iskazuje veliku ljubav prema muži i djeci kojima je podređena te je lišena slobode. Valpurga smije odgajati samo kćer, dok se sinu ne smije približiti zbog patrijarhalnog odnosa u obitelji. Likovima u svim djelima zajedničko je to što djeca osuđuju svoje majke. U analiziranim djelima likovi očeva gotovo ne sudjeluju u odgoju djece, drže se po strani te prepuštaju odgoj svojim suprugama. U *Povratku Filipa Latinovicza* naslućuje se tko je Filipov otac, no neprisutan je tijekom djetinjstva te sva briga oko Filipa pada na majku. Analizom navedenih likova majki može se zaključiti da njihova uloga nije lagana te da je odgoj djece mukotrpan posao koji zahtijeva mnogo truda, ali i strpljenja. Da su Mirjana i Filip osjetili majčinu ljubav vjerojatno bi odrasli u drugačije individue. S druge strane, da je otac Andro u obitelji Bošković imao veći utjecaj na odgoj djece, ne bi u odrasloj dobi još uvijek ovisili o roditeljima, nego bi stvorili vlastite obitelji i osigurali svoju egzistenciju. Lucija i Mirjana odrastaju u snažne ličnosti koje se usude suprotstaviti svom ocu (Lucija) i svojoj majci, mužu, ali i svima ostalima (Mirjana), razvijaju snažan identitet i karakter, no i dalje ne uspijevaju u muškom svijetu, već bivaju potlačene i osuđene za nedolično ponašanje. Može se zaključiti da su u odgoju djece jednako bitna oba roditelja te da je djeci bitno osjetiti podršku svojih roditelja u razvoju.

7. Literatura

- Brešić, Vinko. 2015. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa.
- Coha, Suzana. 2008. „Kamen na cesti“. *Leksikon hrvatske književnosti. Djela*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 312–313.
- Durić, Dejan. 2011. „Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka“. *Kroatologija* god. 2, br. 2. Str. 19–41.
- Engsfeld, Mladen. 1975. *Interpretacija Krležina romana Povratak Filipa Latinovicza*. Zagreb: Liber.
- Grdešić, Maša. 2010. „Jurić Zagorka, Marija“. *Hrvatska književna enciklopedija*. Sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Str. 232–233.
- Gašparović, Darko. 2005. *Kamov*. Rijeka: Adamić.
- Gašparović, Darko. 2011. „Polić Kamov, Janko“. *Hrvatska književna enciklopedija*. Sv. 3. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Str. 405–406.
- Jelčić, Dubravko. 1966. *Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jurić Zagorka, Marija. 2008. *Kamen na cesti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Košiček, Marko. 1983. *Antiroditelji*. Sarajevo-Beograd: Svjetlost.
- Krleža, Miroslav. 2004. *Povratak Filipa Latinovicza*. Zagreb: Večernji list.
- Lasić, Stanko. 1986. *Književni počeci Marije Jurić Zagorke: uvod u monografiju*. Zagreb: Znanje.
- Matijašević, Željka. 2008. „Jaganjac božji koji pre-uzima grijeh svijeta: identitet u *Kamenu na cesti* Marije Jurić Zagorke“ *Neznana junakinja: nova čitanja Zagorke*, ur. Maša Grdešić i Slavica Jakobović Fribec. Zagreb: Centar za ženske studije. Str. 343–356.
- Nemec, Krešimir. 1995. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
- Nemec, Krešimir. 2020. *Leksikon likova iz hrvatske književnosti*. Zagreb. Naklada Ljevak: Znanje.
- Novak, Vjenceslav. 2000. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.
- Perica, Ivana. 2008. „Posljednji Stipančići“. *Leksikon hrvatske književnosti. Djela*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 673–674.
- Polić Kamov, Janko. 2016. *Izabrana djela II*. Priredio Darko Gašparović. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
- Protrka, Marina. 2010. „Novak, Vjenceslav“. *Hrvatska književna enciklopedija*. Sv. 3. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Str. 215–216.
- Sabljak, Tomislav. 1995. *Teatar Janka Polića Kamova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sepčić, Višnja. 1979. „Krležin simbolistički roman (uz Povratak Filipa Latinovicza)“. *Croatica*, god. 10, br. 13–14. Str. 33–69.

- Sepčić, Višnja. 1996. *Klasici modernizma*. Zagreb: Biblioteka Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Stevanović, Marko. 2000. *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
- Šicel, Miroslav. 2009. *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća. Knjiga V: Razdoblje sintetičkog realizma (1928-1941)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šicel, Miroslav. 2005. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, Knj. III: Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Špehar, Milan. 1987. *Problem Boga u djelima M. Krleže*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Visković, Velimir. 2010. „Krleža, Miroslav“. *Hrvatska književna enciklopedija*. Sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Str. 431–436.
- Žmegač, Viktor. 2008. „Povratak Filipa Latinovicza“. *Leksikon hrvatske književnosti. Djela*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 683.

8. Sažetak i ključne riječi

Ovaj završni rad bavi se temom majčinstva u djelima *Posljednji Stipančići* (1899.) Vjenceslava Novaka, *Povratak Filipa Latinovicza* (1932.) Miroslava Krleže, *Kamen na cesti* (1932. – 1934.) Marije Jurić Zagorke te *Mamino srce* (1957.) Janka Polića Kamova. Promatraju se odnosi između majke i djeteta, analiziraju se likovi majki i modela njihova majčinstva te se istražuje na koji način majčinstvo utječe na identitet djece. Majke u navedenim djelima nemaju dobar odnos s djecom, već je odnos narušen u djetinjstvu. Djeca ne osjećaju privrženost prema majkama, a u odrasloj dobi vidljiv je nedostatak majčine ljubavi te nepravilan odgoj. Djeca krive svoje majke za svoje sudbine te niti u odrasloj dobi nemaju želje za uspostavom emocionalne veze s majkom.

Ključne riječi: majčinstvo, majka, djeca, identitet

9. Naslov i ključne riječi na engleskom jeziku

Title: Problems of motherhood in selected literary works in the first half of the 20th century

Keywords: motherhood, mother, child, identity